

LÁZOK JÁNOS

A DEBÜTÁLÓ DRÁMAÍRÓ: SZABÓ LAJOS, 1943

A Kolozsvári Nemzeti Színház hetente megjelenő műsorfüzete 1943 novemberi második számában szerzőavató ősbemutató címét hirdeti: Szabó Lajos *Vihar-lámpás* című négyfelvonásos színművét, a szerző rendezésében.

A debütáló drámaíró és rendező neve tulajdonképpen színházi kiadványban a budapesti Nemzeti Színház 1941-es évkönyvében szerepel először, Tompa Miklós nevével együtt, a színház alkalmazottainak névsorában, az előadásfelügyelők csoportjában (424. oldal). Huzamos budapesti tartózkodásuk valódi oka és célja egy félhivatalos rendező- és vezetőképzés a Nemzeti Színház igazgatójának, Németh Antalnak az irányítása alatt. Szabó Lajos többrendbeli egybehangzó adatolása szerint gyakorlati színházi képzése az 1939. szeptember 1.–1941. június 30. közötti időszakra esett, míg Tompa Miklós öt évig, az 1936–1941 közötti időszakban vett részt ezen a képzésen. Valószínűsíthető, hogy a két fiatalember budapesti rendezői utóképzését a magyarországi színházi élettel szoros kapcsolatot tartó erdélyi értelmiségi elit (Kemény János, Szemtimrei Jenő, Tamási Áron) kezdeményezhette Szűcs László dramaturg révén,¹ aki Németh Antal legközelebbi tanácsadója és megbízottja volt az erdélyi színház és dráma kérdéseiben.

A Nemzeti Színház említett évkönyvében a két erdélyi rendezőjelölt egy-egy terjedelmes dolgozattal is jelen van: mindketten egy-egy

**Szabó Lajos
égyfelvonásos színműve
ugyanis a két
világháború közötti
erdélyi magyar
kisebbségi lét
tapasztalatainak
művészi összegezése...**

előző évadbeli, Németh Antal által rendezett Shakespeare-bemutatót elemeznék. Az igazgató-főrendező az általa bevezetett új módszer, a fényképsorozatokkal kiegészített deskriptív előadásrekonstrukció ismeretét és gyakorlati alkalmazását kérhette számon e két dolgozat révén.² Feltételezésem szerint ez a két igényesen megírt és illusztrált előadásrekonstrukció Szabó Lajos és Tompa Miklós félhivatalos rendezőképzésének záró dolgozata lehetett, amellyel Tompa Miklós egy ötéves képzési periódust zárt le (1936–1941), Szabó Lajos viszont – a bécsi döntés okozta hirtelen változások miatt – gyorsított tempóban volt kénytelen befejezni 1939 szeptemberében elkezdett tanulmányait. Nem tudhatjuk, hogy a kiválasztott két fiatalember, illetve erdélyi ajánlók mennyire pontos elképzeléssel rendelkeztek rendezői-vezetői képzésük távlati célját illetően, de Szabó Lajos és Tompa Miklós pályafutása messzemenően visszaigazolta a megelőlegezett bizalmat: 1945 után, a bekövetkező politikai-ideológiai földcsuszamlások idején mindketten hivatásuk magaslatán teljesítettek, s hosszú évtizedekre az erdélyi-romániai magyar színház és színészképzés meghatározó alakjai lettek a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet, illetve a Székely Színház élén.

Jóval kevésbé ismert Szabó Lajos drámaírói munkássága: nyolc drámája közül hat sikeresen kiállotta az erdélyi magyar színpadok próbáját. A korabeli kritika, illetve a közönség fogadtatása visszaigazolta e művek értékét, játszhatóságát, ám e drámáknak csupán fele jutott el a könyvkiadás vagy a folyóiratközlés nyilvánosságáig. Szabó Lajos nem élt vissza státusával rektorságának három évtizede alatt: jelleméből adódó puritánsággal szorította háttérbe alkotói-szerzői ambícióit, amikor színművei kiadásáról vagy előadásáról volt szó. A drámaíró Szabó Lajos pályakezdő műve, az 1943. november 10-én bemutatott *Viharlám-pás* azóta is aktuális üzenete – a bemutató kritikáit leszámítva – hét évtizedig csupán virtuális valóságként lappangott a kolozsvári színház dokumentumtárában, a Szabó Lajos bejegyzéseit őrző egyetlen rendezői példányban.³

Nem tekinthető véletlennek a *Viharlám-pás* bemutatójának időzítése: az újjászervezett Kolozsvári Nemzeti Színház 1941. november 9-én nyitotta meg kapuit, és 1943-ban a színház vezetősége nemcsak a kétéves jubileumi ünnep alkalmát, hanem az újjászervezésben oroszlánrészt vállaló főtítkárát is megtisztelte azzal, hogy debütáló darabját ekkor tűzte műsorára, érdemei elismeréséül. Szabó Lajos négyfelvonásos színműve ugyanis a két világháború közötti erdélyi magyar kisebbségi lét tapasztalatainak művészi összegezése, s e törekvésében a dráma joggal tekinthető egy színpadra írt kései „hozzászólásnak” a Makkai Sándor nyílt leveléhez fűződő vitában.⁴

A dráma és az előadás kritikai fogadtatásában Nagy Elek írása hangsúlyozza leginkább a debütáló drámaíró művének ezt a vonatkozását. A szerző (későbbi írói nevén Méhes György) egy történelmi korszak összegezésének merész szándékát méltatja a *Viharlám-pás*ban, nem titkolva e vállalkozás alkotói kockázatát s az ebből következő dramaturgiai hibákat sem: „túlságosan erősek még a benyomások, túlságosan élénkek a színek ahhoz, hogy az íróban meglehessen az alkotáshoz szükséges tisztánlátás, nyugalom és mértéktartás. Szabó Lajos arra vállalkozott, hogy a kisebbségi életformát és az erdélyi román–magyar viszonyt mutassa be színpadi alkotás tükrében. Nem csodálkozhatunk, hogy ezekkel a majdnem lebírhatatlanul nehéz feladatokkal nem tudott megbirkózni.” (Nagy Elek: *Termés*, 1943. őszi kötet, 145–146.).

A kritikus itt sajnálatos módon nem veszi észre a dráma keretes szerkezetét: az előadás nyitó- és zárójelenete ugyanis olyan keretjáték, amelyben a főszerep-

lő, illetve azonos nevű gyermek-alteregójának párbeszéde a szokott rendjéből kifordult kisebbségi falu életérzését fejezi ki szimbolikusan. A „kizökent világ” hangulatát a koraérett gyermek babatemető játéka intonálja, miközben észrevétlenül tágítja ki a mű világot a főhős sorsának végletes dimenziói felé: „Mihály! Te mindig az égre bámulsz. Eltemetlek. Jó mélyre, hogy ne lásd többé a napot.” Az életet és halált osztogató gyermekjáték tulajdonképpen az első felvonás nagy tömegjelenetét anticipálja, amelyben a nyári ítéletidő egy egész falu sorsával játszódik. A rendezőpéldány tanúsága szerint a vihar jelenetét húszfőnyi, öt csoportra osztott statisztéria adta elő: az emberek egzisztenciális riadalmát a jégverés felhői láttán a tömeg gondosan tervezett mozgása és megkomponált hangzavara vetítette ki a nézők felé.

A jövő és a megélhetés biztonságától végzetesen megfosztott emberekben ekkor fogamzik meg a mostohává lett szülőföld elhagyásának gondolata. Legindulatosabb képviselője Kenderes János, a főszereplő bátyja, aki már-már rátamad kétségbeesetten ellenkező, az otthonmaradás érveit soroló testvérére:

„KENDERES: Amíg itthon vagyok, nem mozdultok!

JÁNOS: Akkor a testeden megyünk keresztül, de megyünk!

KENDERES: És ha Isten állított ide, hogy ne engedjelek?

JÁNOS: Mi félreállítunk! Ha kell, ezzel a kaszával. *(Felemeli kaszáját.)*”

(I. felv. 9. jelenet)

A testvérek összeverekedését az ebédhez hívó anyai szó, az emberek riadalmát az égen megjelenő szivárvány itt még le tudja szerelni – a kivándorlás megfogamzott gondolatát azonban tetté érleli a kétségbeesés.

„És ha Isten állított ide, hogy ne engedjelek?” – szegezi bátyjának Kenderes Gábor a sokatmondó kérdést. A dráma főszereplőjének ez a rajongó küldetés-tudatát alapvető dramaturgiai hibának tartja az *Esti Hírlap* című kolozsvári lap kritikusa, egy igen szűkösen értelmezett valóságghűség nevében. A névtelen kritika szerint ugyanis ez a típus („a félbe maradt lánglelkű apostol”) valóban létezett a kisebbségi helytállás éveiben, ámde „semmiképpen sem alkalmas arra, hogy az írói szabadság jogával is a mű első személye legyen. Hamis az ember és hamis a beállítása.” (*Esti Lap*, 1943. nov. 11.)

A főszereplő küldetésstudata valóban kulcskérdése a drámának, s itt újból Nagy Elek [Méhes György] kritikáját idézhetjük e rajongó elhivatottság paradox következményeiről: „a fajtájáért küzdő Kenderest a tragikus sors sorozatosan állítja szembe a fajtájából valókkal” (Nagy Elek 1943.146.). E konfliktusok sűrű sorozatában az a Kemény Zsigmond-i tragikumfelfogás érvényesül, amely „nem annyira a bűnök tragikumát rajzolja, mint inkább a nemes szenvedélyek, [...] az erény tévedéseit” (Gyulai Pál, online, é. n.).⁵

E küldetésstudat misztikus dimenziói okán a főhős nem tud a megszokott konvenciók szerint tájékozódni a mindennapok dolgaiban. Klasszikus példája ennek jegyeséhez való viszonya: amikor Mihály a faluban vakációzó fiatal tanítónövendék, Ágnes lelkesedését állítja példaként menyasszonya elé, valószínűleg sejtelve sincs a férfi-nő kapcsolat elemi tudnivalóiról. Mihály drámabeli ellenjátékosa, Costin Borgia, a beszédes nevű román jegyző kiváló pszichológiai érzékkel fedi fel Lujza előtt a rivális férfi gyenge pontjait: „A szerelem kötelez is valamire, Mihály pedig csak önmagával szemben és faja [népe] iránt érez elkötelezettséget, mint jó magyar.”

Mihály jó szándékú, ám minden gyakorlati meggondolást semmibe vevő idealizmusát a jegyző nemcsak magánéleti rivalizálásukban használja ki. Sorozatosan rombolja szét ellenfele falumentő törekvéseit nagyon egyszerű, de éppen ettől hatékony stratégiájával: kihasználja a helyzeteket, amelyekben az emberek éppen Mihály idealista túlzásaival szembesülhetnek. A dráma második tömegjelenete talán a legjobb példa erre. A falu jegyzői irodájában, ahol állástalan napidíjasként Mihály a segédjegyzőt helyettesíti, utolsó hivatalos formaságként a kivándorlók csapata a munkavállaláshoz nélkülözhetetlen erkölcsi bizonyítványt várja. Mihály előbb szép szóval akarja őket maradásra bírni, de hajlíthatatlanságuk láttán taktikát vált, formai okokra hivatkozva megtagadja az igazolvány kiadását. A tömeg és Mihály összezapása előtt, az utolsó pillanatban a váratlanul megérkező főjegyző oldja meg a parázs helyzetet, és Mihály kifogásait felülbírálván parancsot ad az erkölcsi bizonyítvány gyorsított kiadására. E megoldás paradoxona, hogy az elmenők valódi és távlati érdekeit védő Mihállyal szemben a tömeg rokonszenvét a román főjegyző vívja ki: a nyomor elől menekülők nyilván nem tudhatják, mi rejtőzik Costin Borgia segítő buzgalma mögött.

A jegyző az emberek távozása után azonban nyíltan vállalja Mihály számonkérő vádjaival szemben azt a missziós nemzeti küldetéstudatot, amit ellenfeléhez mérhető elszántsággal képvisel. E tekintetben maradéktalanul egyet lehet érteni Nagy Elek kritikájának megállapításával, miszerint a dráma „nem bántani akar és nem ócsárolni, hanem ébresztetni és figyelmeztetni. Az ellenfelet legjobbjaiban kell felmérni s ahhoz igazodni – ez Szabó Lajos legértékesebb felismerése, amit egész darabjában következetesen keresztül is tud vinni.” (Nagy Elek 1943:146.)

A harmadik felvonásban az eddigi kizárólagos konfliktusok helyett jóval árnyaltabb módon szembesül az elmenés vagy maradás szándékának két pólusa. A Kenderes testvérek megbékélése, a távozókra emelt búcsúpohár a főhős megváltozott szemléletét jelzi (*III. felvonás, 2. jelenet*): „Ha már elmennek, Isten adjon erőt, szerencsét munkájukhoz [...]. De ha megfáradtak, jöjjenek haza idejében. Ez a szegény föld elfelejti hűtlenségüket.”

A kivándorlók csoportjának távozása után, ugyanazon a helyszínen, ugyanazoknál a kocsmai asztaloknál az otthon maradók tömegjelenete következik, amely a maradás és a helytállás értelmét lenne hivatott bizonyítani. A szerző realitásérzéke azonban sokkal finomabb annál, mint hogy ezt a kényes kérdést fekete-fehér szembeállításal zárja le. A jelenetben rendre-sorra lepleződnek le azok a gyenge pontok, amelyek kikezdi az otthon maradók sikeres helytállását.

Az összehívott gyűlésen az emberek kishitűségén még csak úrrá tud lenni Kenderes Mihály lobogása, mellyel a felekezeti iskola bővítése, az anyanyelvi oktatás utolsó mentsvára mellett kiáll. Ám a jelenet érzelmi csúcspontján, az önkéntes felajánlásokat megköszönő és megáldó pap szavai után rögtön a fagyos realitás következik: az illegálisan összehívott falugyűlést leleplezi a főjegyző, s a felajánlott építőanyagokat lefoglalja a román állami iskola induló építkezése javára. A kritikus idősakra a főjegyző kitoloncoltatja riválisát a faluból, s mire Mihály visszatérhet, röviddel az őszi iskolakezdés előtt, kész tények várják: a fölépült állami iskola épülete tandíjmentes román elemi oktatást biztosít, s a gyermekeket ismerős régi tanító néni várja az új iskolában: Mihály volt jegyese, aki immár Costin Borgia menyasszonya.

A drámában ezután következő végjáték a tragikum Kemény Zsigmond-i miszticizmusát idézi, miszerint „a bűnhődés soha sincs arányban tévedéseinkkel”

(Gyulai Pál: i. m.). A porig sújtott Mihály hiába áll még egyszer talpra, hiába mutatja fel az otthon maradtaknak a pénzt, amit bukaresti magyar kivándorlóktól gyűjtött, s az engedélyt, amivel hivatalosan meg lehet kezdeni a felekezeti iskola bővítését – sorsa következő csapásával szemben tehetetlen. Kiderül, hogy hiába lesznek meg időben a felekezeti iskola bővítésével, és hiába Mihály lemondása egy jobb tanári állásról, csak azért, hogy otthon taníthasson – előzetes kórházi vizsgálatok alapján ekkor derül ki tüdőbaja, s nem mehet a gyermekek közé. A főhős azonban még ekkor sem hajlandó feladni. Bár minden kezelés nélküli nap életét rövidíti meg, addig maradni akar, amíg a felekezeti iskolában be nem indul az oktatás a lelkes fiatal tanítónővel, Ágnessel, aki átveszi Mihály helyét az iskolában és a hűtlen menyasszony helyét Mihály szívében.

Nagy Elek kritikáját ezúttal a végjáték elemzése, illetve a dráma szimbólumai kapcsán kell ismét idéznünk: „a dráma nem tud az utolsó felvonásban kiteljesedni és megoldásban feloldódni, mert a viharlángpás-szimbólum nincsen eléggé kidolgozva ahhoz, hogy a közönséget meggyőzze, s ellensúlyozza az ellenfél diadalát.” (Nagy Elek 1943.146.) Olvasatomban a dráma végjátékának értelmezése árnyaltabb megközelítést igényel, ugyanis – amint azt már jeleztem – csak az expozíció babatemető játékaival együtt, a cselekményt intonáló, illetve lezáró keretjátékként elemezhető teljes komplexitásában. A babái sorsa fölött istenítéletet játszó Mihályka itt, az utolsó jelenetben a házi tűzhely paraszával akar tüzet gyújtani babái sírjánál, mert halottak napi világitást akar játszani, a felnőttek módján. A nyitó jelenetben a főszereplő csupán szemlélője a morbid játéknak, itt azonban – a gyermeket a tűz bajhozó fenyegetésétől megvédve, mintegy összegezve saját rajongó életének tanulságait – fényadó és fényhozó áldásának titkát bízva rá s a következő nemzedékre:

„KENDERES: Pusztít a tűz. Meggyúlhat a ház, az egész falu, s te is beleéghetsz babáid miatt. (*Eltapossa a ledobott tüzet.*) Tűz! Világosság! Hogy meg kell bűnhődni értetek! [...] Azért te ne félj, Mihályka! Hagyd el a játéktemetőt! Cserében neked hagyom a fiatal gyümölcsöst. De aztán tanulj! Fogadj szót a tanító néninek! Tanulj! Tanuljatok sokan, nagyon sokan, gyújtatok viharlángpásokat, hozzatok világosságot sötét falvainknak. Én elbuktam, de nektek győznetek kell!”

(I. felv. 9. jelenet)

A „viharlángpás” oxymoron olyan kiemelt – a címbe és a dráma utolsó sorába is kiugratott – képi metafora, amelynek jelentése kulcs a mű egészének értelmezéséhez. E címadó metaforában a debütáló drámaíró érzékeny realitásérzéke működik, amikor az intézményesített kulturális elnyomás elemi erejű túlsúlyával arányaiban – és esélyeiben – teljesen hitelesen állítja szembe a kisebbségi védekezést s annak egyetlen eszközét: az önművelés, a tanulás létparancsát és az ebből mindig megújulni képes reményt.⁶

Nagy Elek fentebb jelzett értetlensége nem elszigetelt jelensége a dráma kritikai fogadtatásának. Néhány kritikus például a valóságghűséget kéri számon azokon a jeleneteken, amelyekben a rendező (aki különben a szerzővel azonos), expresszionista megoldásokkal vagy jelképes tartalmakkal stilizálja a szereplők karakterét vagy viszonyrendszerét: „szinte hihetetlen, hogy a népi származású író ilyen beállítást adjon annak a népnek, amelyből származik ugyan, de amelyet ezek szerint nem ismerhet” – kommentálja az *Esti Hírlap* kritikusa a vihar-

jelenet expresszionista megoldásait (1943. nov. 11.), és hasonló értetlenség tapasztalható a bibliai példázatok és alakok jelképvilágát idéző jelenetek kapcsán is. A bukaresti bártáncosnő példájában, aki csak halottak napján tud eljönni otthon hagyott gyermeke sírjához, némi empátiával és kis műveltséggel talán felfedezhető lett volna a megesett asszony és a jézusi megbocsájtás története. Ez annál is inkább fontos lett volna, mivel a szerző nem véletlenül teremt analógiát a táncosnő és a főszereplő helyzete között, búcsúzásuk végszávaiban:

„BERTA (*Kendereshez*): Elítél.

KENDERES: [...] Nincs bennem bírói vér. Nem ítélezhetem. Én is bűnhődöm, de most alázattal hordom büntetésemet. [...]

BERTA: Mi lehet a maga bűne?

PISTA: Az, hogy jó ember.

KENDERES: Elbitangoltam! Mint maga. [...] Az én bűnöm se kisebb. Elszakkadtam gyökereimtől, és elgyengülten hullottam haza parlag életünkbe. Így találkoztunk most, megtérő, de megbocsájtásra nem váró tékozlók, halottak napján.”

(*IV. felv. 8. jelenet*)

Szabó Lajos tragikumfelfogásának lényegéhez, a túlhajtott erény Kemény Zsigmond-i kérdésköréhez értünk ezzel a dialógussal, mely szerint a népi származású értelmiségi vétlen vétke éppen ki-váló volta, mely értelemszerű kiszakadást jelent az otthonos paraszti világból. Szülőhelyére visszatérve a főhős saját meghasonlott lelkiismeretének terhét viseli az eltékozolt otthontudatért, amelynek csupán illúzióját adhatja vissza a temetői emlékezés.

A személyes sors kudarcának ezt a nyomott hangulatát paradox módon a halál előérzetétől diktált végrendekezés oldja fel: a főhős családi örökségét, fiatal gyümölcsösét nem a betelt temető bővítésére – tehát nem a halál térfoglalásának céljára akarja felajánlani, hanem kisiskolások továbbtanulásának a költségeire. A személyes sors tragikumán túltekintő rezignált optimizmusban – az én olvasatom szerint – egyfajta válaszkíséret érzékelhető Makkai Sándor nyílt levelének legsúlyosabb kitételére. Ez a válasz szellemében egybecseng Molter Károly kevésbé ismert, nagyjából ebben az időszakban megfogalmazott paradox aforizmájával: „Nem lehet, természetesen, de ahogy lehet, folytatjuk életünket.”⁷

VIHARLÁMPÁS (részlet)⁸

II. felvonás, 6. jelenet

BORGIA: (*kilép a belső szobából*) Mi van itt? Mi ez a lárma? Mit akarnak? (*az emberek az ajtó felé hátrálnak. Alázatosan, félénken köszönnek.*)

JÁNOS: (*Mihályra néz – azután alázatosan*) Bukarestbe akarunk menni. Itthon már elvégeztük a munkát.

KOVÁCS: Szolgálni akarunk.

PISTA: (*közbeszól*) De nem fizették meg az adót. Pedig eleget doboltam. Minden héten kétszer. Most aztán Kenderes úr nem ad nekik írást. De jól teszi. Hiába dobolok én?

BORGIA: Bizony az nagy baj, ha nem fizették meg tartozásukat. Az állam iránti kötelesség teljesítését nem lehet elmulasztani. Miből tartaná magát fenn az államgépezet, ha senki sem fizetne adót?

JÁNOS: Megfizetjük, jegyző úr! Megküldjük. Csak engedjen, hogy pénzt keressünk.

KEREKES: Az első fizetésből postára adjuk.

BORGIA: Most megígérik, s ha kihúzzák a lábukat a faluból, markukba kacagnak, hogy milyen bolond jegyzőjük van. Ismerem én magukat.

JÁNOS: Úgy segítsen az Isten, hogy megküldjük.

KEREKES: Esküszünk, hogy megküldjük.

ELÓMUNKÁS: Becsületes magyar emberek, eliheti nekik, főjegyző úr! Ha nem küldenék meg, letilthatja a fizetésüket. Van rá hatalma. Bukarestben is van percepcia.

BORGIA: Nagy dolog! *(Fontoskodva:)* Állásomat kockáztatom, de megteszem maguknak. Ne mondják, hogy rossz ember vagyok. *(Kendereshez:)* Állítsd ki a bizonyítványokat!

KENDERES: *(átlátva Borgia szándékát, kétségbeesve)* A rendelet ellen cselekszünk, Costin.

BORGIA: *(nyugodtan)* Vállalom a felelősséget! Derék becsületes magyar emberek! Megérdemlik a szolgasorsot.

JÁNOS: Köszönjük, jegyző úr!

BORGIA: Délután jöjjenek utána. Meglesz.

FIATALASSZONY: Az Isten áldja meg érte, s tartsa meg az egészségét.

KOVÁCS: *(egymásnak)* Nem a mi fajtánk, s mégis inkább húz hozzánk.

FIATALASSZONY: Jó ember!

KENDERES: *(magában, félre)* Gyilkos jóság!

BORGIA: A pénzt most kapom! Délután nem leszek itthon. Dolgozzanak becsülettel, hűséggel. Ne feledjék, hogy a fővároson keresztül egy országot építenek. Isten áldja meg magukat, áldja meg munkájukat, hogy hazánk dicsőségéért dolgozhassanak. Szenetátye. *(kezet fog az emberekkel, akik azután lassan kimennek az irodából)* Pista! Menj át az őrsegre. Mond meg az őrmester úrnak, hogy az adószedésnél szükségem lesz rá.

PISTA: Igenis, jegyző úr! *(kimegy)*

KENDERES: Elengedted őket. Boldog vagy, hogy ismét belénk szakítottál? Hogy szolgaságba küldted az embereket?

BORGIA: Segítettem rajtuk. Javukat akarom. Inkább hálás lehetnél.

KENDERES: Hálás? Vajon miért? Hogy napidíjasnak alkalmaztál? Jó, hálás leszek. Bár azt hiszem, megdolgozom a fizetésemért.

BORGIA: Ne érts félre. Nem rád gondoltam. Az a pénz tényleg kevés, amit adni tudok. De amit az emberekért tettem, azt az egész falu érdekében tettem. Azért...

KENDERES: Azért igazán nem lehetek hálás.

BORGIA: Miért? Hát nem segítettem az embereken?

KENDERES: Nézd, Costin. Feledjük el egy percre, hogy hivatalos helyiségben vagyunk. Tekintsünk el attól, hogy főnök és alkalmazott áll egymással szemben, hogy te az uralkodó fajt képviseled, én pedig nemzetiséghez tartozom. Kérdezzünk őszintén. Vádoljunk nyíltan.

BORGIA: Ha úgy gondolsz, parancsolj!

KENDERES: Miért jöttél erre a magyar vidékre? Karriernek ígérkező állást hagytál ott, amint mondtad! Fényes összeköttetéseiddel, párizsi utad után, sokra vihettél volna Bukarestben! Miért jöttél hát erre a magyar földre jegyzőnek?

BORGIA: Megmondtam: misszióba jöttem. Fogadalmam köt, hogy pár évet misszióban töltök. Azután is lehetek képviselő, főispán vagy éppen miniszter. Szüleim, rokonaim rossz néven vették, hogy kiléptem a liberális pártból, s nem mentem be a parlamentbe. Elhatározásomat őrülségnek mondták, de megbocsájtok nekik: öregek. Nem értik jövőnk parancsát.

KENDERES: És mit akarsz? Érdemeket szerezni?

BORGIA: Harcolni!

KENDERES: Ellenünk?

BORGIA: Nemzetünk érdekeiért.

KENDERES: Az államhatalommal akarod leróni nemzeti kötelességedet? Vajon érdem ez?

BORGIA: Ha itt elvégzem feladatomban, új állomásra kérem áthelyezésemet. Állami iskolák, ortodox templomok fogják hirdetni munkámat, az új hitet, a nemzeti misszionáriusok munkáját.

KENDERES: Csakhogy üres falak között nem él az Ige. Tévedsz, ha gyarmaton képzeled magad, hol az őslakók új istent keresnek imádásra, s papjuk lehetsz. A földet birtokba lehet venni, népét koldussá lehet tenni, de nincs hatalom, mely ezeréves történelem hagyatékát meg tudná semmisíteni.

BORGIA: A nap lement...

KENDERES: De áttöri a sötétséget, s reggel ismét felragyog!

BORGIA: Késő lesz! Mi háborúval, békediktátumokkal nem nyertük meg örökre ezt a földet. Most indul a harc a birtokbavételekért. Nem fegyverekkel, anyákkal, ezer és tízezer apró bölcsővel, gyermekkeresztesekkel foglaljuk el az utolsó talpalatnyi földet is. Ezért kellene az iskolák, a templomok, hogy kinyitva várja őket a könyv, készen az oltár. [...]

■ JEGYZETEK

1. Szűcs László (1901–1976), a Nemzeti Színház fődramaturgja, Németh Antal igazgató közeli munkatársaként több erdélyi íróval tartott fenn szoros kapcsolatot.

2. Tompa Miklós: *Új Hamlet a Nemzeti Színházban*. 1940. febr. 17. In: *Nemzeti Színház 1941* [évkönyv]. Bp., 1942. 135–167. [29 illusztrációval]

Szabó Lajos: *Romeo és Júlia* (sic!). 1940. május 11-i előadásának leírása. In: *Nemzeti Színház 1941* [évkönyv]. Bp., 1942. 168–178. [33 illusztrációval]

3. *Viharlámpás* (színmű 4 felvonásban), fűzött gépirat a Kolozsvári Állami Magyar Színház dokumentációs tárában, leltári jelzet: 3739/1943. 94.

A dráma szövege megírása után 69 évvel látta meg a napvilágot, a Szabó Lajos születésének 100. évfordulójára megjelent gyűjteményes kötetben, in: Szabó Lajos: *Hűség. Három dráma*. Szerk. Lázok János. UartPress, Marosvásárhely 2012. 65–150.

4. A vita dokumentumait lásd *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*. Vál., szerk., előszó Cseke Péter, utószó Molnár Gusztáv. Héttorony, Bp., 1989.

5. Gyulai Pál: *Emlékbeszéd Kemény Zsigmond felett*. In: *Gyulai Pál: Válogatott művei*. 2. köt., V. rész. Elérhető: < <http://mek.oszk.hu/04900/04968/html/02.htm> > (2018. november 10.)

6. Vö. Reményik Sándor közismert versének gondolatmenetével, amelyet napjainkban már sajnálatosan elkoptatott a felelőtlen agyonidézés: „Ha minden jussunkból kivettünk: / Egy Iskola lesz egész életünk, / S mindenki mindenkinek tanítója.” (*Ha nem lesz többé iskolánk...*)

7. Idézi Bertha Zoltán: *Könyv és kenyér*. In: *Tükörijáték. Emlékkönyv Cseke Péter 65. születésnapjára*. Kvár, Művelődés–Medea, 2010. 207–222.

8. Lásd Szabó Lajos: *Hűség. Három dráma*. Szerk. Lázok János. Marosvásárhely, UartPress, 2012. 106–109.